

Dimensiunea evaluativă a discursului critic

Alina-Ioana STAN

Universitatea din București

alinaioanastan@yahoo.com

Abstract: The aim of this paper, *The evaluative dimension of the critical discourse*, is to demonstrate the evaluative dimension of critical discourse in book reviews and to establish a classification of the values invoked by the reviewer. Moreover, our analysis will identify different types of evaluation and the influence of the discourse structure on the evaluation process.

The main theoretical references and models of analysis that we use are the study of Monika Bednarek, *Evaluation in context* (2006), the research J. R. Martin and P. R. White, *The language of evaluation. Appraisal in English* (2005), and *Evaluation in context*, a study published in 2014 and edited by Geoff Thompson and Laura Alba-Juez.

The corpus our analysis is based on consists of 100 book reviews written in the Romanian cultural space by the Romanian reviewers. The book reviews were published during July 2016-December 2017 on the 11 of the most famous Romanian cultural journal's websites: "Astra", "Convorbiri literare", "Dilema Veche", "Echinox", "Observator cultural", "Orizont", "Ramuri", "România literară", "Suplimentul de cultură", "Tribuna" and "Vatra".

Keywords: *critical discourse, book review, evaluation, values, structure.*

I. Introducere

Lucrarea *Dimensiunea evaluativă a discursului critic* își propune să pună în lumină, așa cum anticipează și titlul, dimensiunea evaluativă a discursului critic din cadrul recenziilor de carte. În acest sens, principalele obiective ale cercetării noastre sunt: identificarea structurii prototipice a recenziilor de carte, identificarea elementelor evaluate și a valorilor invocate în procesul de evaluare. Pentru analiză am utilizat un număr de 110 recenzii de carte publicate în perioade iulie 2016 -ianuarie 2017.

Considerăm necesar să precizăm faptul că prin sintagma *discurs critic* înțelegem discursul performat în cadrul formelor de manifestare a criticii literare; domeniu care în cercetarea noastră va fi restrâns la recenziile de carte. Deși statutul acestor tipuri de texte în raport cu critica academică a fost îndelung discutat, existând chiar respingeri ale practicii din domeniu [Wellek, 1970: 3], recenziile ocupă un loc important în cadrul acestei discipline. Mai mult decât atât, acest tip de texte se bucură de un spațiu editorial de manifestare foarte extins și de încrederea publicului [Vasquez, 2014: 1], ajungând să acopere domenii și piețe de consum dintre cele mai diverse, de la cultură la turism, gastronomie, imobiliare etc.

Având în vedere faptul că nu doar locul recenziei în cadrul criticii literare a fost discutat, ci și raportul stabilit cu practici precum cronică literară, propunem următoarea definiție de lucru: recenzia reprezintă forma de manifestare a criticii literare, de dimensiuni

reduse, care oferă cititorilor informații cu privire la ultimele publicații literare. În urma procesului de evaluare desfășurat în cadrul recenziei sunt puse în lumină structura, valoarea estetică și valoarea practică a obiectului cultural prezentat.

2. Prezentarea corpusului

Cele 110 recenzii care alcătuiesc corpusul nostru au fost preluate din varianta online a celor mai cunoscute reviste culturale contemporane românești: „Astra”, „Convorbiri literare”, „Dilema Veche”, „Echinox”, „Observator cultural”, „Orizont”, „Ramuri”, „România literară”, „Suplimentul de cultură”, „Tribuna” și „Vatra”.

Criteriile de selecție a revistelor din care au fost preluate textele au fost zona de proveniență și influența exercitată în domeniul literaturii și al culturii, în general. Pentru ca analiza noastră să ofere o imagine echilibrată despre discursul critic ca gen discursiv, am ales ca revistele culturale să fie selectate atât din București, cât și din orașe de provincie considerate importante centre culturale. În ceea ce privește rolul de recenzent, acesta este îndeplinit și asumat de autori, critici, istorici, cronicari, oameni de cultură sau profesori universitari români. Identitatea recenzenților nu este relevantă pentru studiul nostru, întrucât nu ne propunem să realizăm o prezentare individuală sau comparativă a identității criticului.

3. Cadru teoretic

În *Evaluation in context* [2006], Monika Bednarek definește evaluare ca fiind un fenomen textual complex, ce poate fi înțeles, analizat și interpretat corect doar prin raportarea la contextul în care se realizează. Din perspectiva acestei interdependențe, Legallois și Lenepveu [2014: 16] avertizează cu privire la elementele care pot duce la apariția unor probleme în analiza evaluării. Principalele surse ale acestor probleme sunt: terminologia diferită de la o cultură la alta (în literatura franceză de specialitate întâlnim *jugements de valeurs, sentiments, opinions*; în timp ce în cultura engleză acestor termeni le corespund *stance, appraisal, attitude, judgement*), termenii proveniți din domenii diferite, precum lingvistică, psihologie, ideologie etc; realizarea procesului evaluativ din multiple perspective, în funcție de domeniul în care este utilizat; dar și caracterul eterogen al obiectivelor stabilite în analiza acestui proces.

Studiile privind discursul evaluativ au întâmpinat întotdeauna dificultăți în privința metodologiei, a terminologiei utilizate sau a obținerii unor rezultate finale și general valabile. În acest sens, Agata Jackiewicz [2014: 4] consideră că însuși obiectul de studiu este cauza acestor dificultăți întâmpinate de cercetători, întrucât granițele dintre afectivitate, axiologie, apreciere și evaluare sunt laxe. Având în vedere complexitatea pe care o presupune procesul de evaluare, dar și complexitatea și paradoxul disciplinei critice, am hotărât ca în stadiul actual al lucrării noastre să identificăm elementele evaluate, tipurile de evaluare și să realizăm o clasificare a valorilor în funcție de trei criterii.

În articolul *Appraising appraisal* [2014], Mary Macken-Horarik și Anne Isaac realizează o distincție semnificativă pentru studiul evaluării, aceea dintre atitudinea evaluativă explicită și atitudinea evaluativă implicită dintr-un text. Evaluarea explicită poate fi ușor de identificat la nivelul textului, întrucât aceasta se manifestă prin utilizarea unui lexic evaluativ, care exprimă sau numește direct valorile promovate de recenzent. În cazul evaluării implicite, publicul este cel care decodează secvențe discursive în care evaluarea și valoarea pe care o include sunt doar sugerate.

Distincția *explicit vs implicit* reprezintă un argument important în susținerea tezei noastre, conform căreia discursul recenziilor de carte este unul predominant evaluativ, întrucât procesul de evaluare nu se rezumă doar la utilizarea unui lexic evaluativ, ci

presupune o selecție a mișcărilor discursive, a elementelor evaluate și a strategiilor discursive utilizate. Toate aceste elemente pot furniza informații evaluative importante.

3. Structura recenziilor

În lucrarea *Book review and disciplinary discourses: defining a genre* [1995], Desiré Motta-Roth stabilește structura prototipică a recenziilor, alcătuită din cinci mișcări (*moves*) (introducerea cărții, evidențierea principalelor caracteristici ale cărții, evidențierea anumitor părți ale cărții și evaluarea finală a cărții) și un număr variabil de strategii (*strategies*). Modelul lui Motta-Roth a fost reinterpretat de Maite Taboada în 2011, care a identificat două etape ale tacticii discursive utilizate de recenzent: etapa descriptivă (*descriptive stages*) și etapa evaluativă (*evaluative stages*). În identificarea structurii specifice recenziilor de carte care alcătuiesc corpusul nostru am adoptat distincția descriptiv-evaluativ (pe care o realizează Taboada) pentru cele cinci mișcări identificate de Motta-Roth. Structura care a rezultat este alcătuită din două etape: descriptivă și evaluativă. Etapei descriptive i se subordonează mișcărilor a) prezentarea contextului cărții la care îi aparține cartea, b) prezentarea pe scurt a cărții, c) prezentarea autorului; iar etapei evaluative mișcărilor d) prezentarea detaliată a cărții și e) evaluarea finală a cărții.

Deși am preluat distincția lui Taboada, descriptiv-evaluativ, cele două componente nu sunt foarte bine delimitate la nivelul corpusului nostru, granița dintre cele două componente fiind laxă. Acest aspect poate fi pus în relație cu distincția *evaluare explicită* vs *evaluare implicită*, întrucât descrierile inserate în recenzii nu au doar un rol informativ, decorativ, ci și un important rol evaluativ.

Acestor trăsături li se adaugă ordinea variată a celor cinci mișcări (acestea nu apar în toate textele, recenzentul alegând mișcărilor care corespund nevoilor lui discursive), care pun în lumină gradul ridicat de libertate specific acestui tip particular de discurs în spațiul cultural românesc.

4. Elementele evaluate

În ceea ce privește elementele evaluate, recenziile care alcătuiesc corpusul nostru prezintă următoarele elemente: (a) cartea propriu-zisă, anumite capitole sau secvențe importante ale cărții, (b) scriitura autorului și (c) identitatea lui profesională. Elementele identificate pot fi prezentate toate în cadrul aceleiași recenzii, chiar dacă în proporții diferite.

(a) **CL1:** „[...] o carte care să surprindă ceva dintr-o anumită zonă a copilăriei din zilele noastre devine deosebit de interesantă. [...] Cu siguranță, meritele evidente ale romanului lui Zup țin de descrierile aplicate și de felul în care configurează, convingător și neforțat, patru imagini diferite de copii-școlari. [...]”

DV3: „[...] Ajunsă la a VI-a ediție, cartea a demonstrat să rezistă la mai multe recitiri (distanțate în timp), neexistând riscul perimării. Fără efortul considerabil al lui Cosmin Ciotloș, fără decodările sale minuțioase din cele aproape o sută de pagini de „însemnări de lectură”, *Levantul* ar fi continuat să fascineze mai mult prin misterioasele sale încifrări. [...]”

(b) **CL1:** „[...] De aici se poate vorbi de priceperea scriitoricească a unui autor care, deși încă tânăr, reușește să se apropie într-un mod remarcabil de ceea ce înseamnă duritate existențială, trăită și înțeleasă din perspectiva copilului (teoretic inocent) și nu a adultului. [...]”

DV4: „[...] Scriitorul vede și, mai ales, aude enorm – de la clișeele și agramatismele din presa scrisă și din televiziune, pînă la romgleza corporatistă –, și uneori simte monstruos. Dar, cum spuneam și altădată, ochiul prozatorului face, măcar pentru o

vreme, lumea suportabilă, căci umorul său investește prostia, mitocănia, șmecheria și kitsch-ul cu „prețuri noi”. Radu Paraschivescu speculează ca nimeni altul diferențele, contrastele și excesele, și își construiește prozele – atent la detalii, replici și figuri de stil, cu voluptatea expresiei [...]”

(c) **CL2:** „Ioan Dehelean este deja om cu operă prin cele trei apariții editoriale [...]”

CL5: „Prin *viața cealaltă și moartea cealaltă* (ediția a doua, Editura Vinea, 2012) Nicolae Tzone a încheiat o etapă poetică începută cu *Nicolae magnificul* (Editura Vinea, 2000), continuată cu un volum cu titlu impertinent și voit tautologic *Capodopera maxima* (Editura Vinea, 2007).”

OC2: „[...] Născut în 1955 la Marsilia, Régis Jauffret este un scriitor care a început târziu, după o serie considerabilă de romane, să aibă priză la public [...] Scriitor de extremă actualitate, mereu incomod (a avut și două procese!), de-a dreptul provocator, Régis Jauffret este astăzi, cred, una dintre cele mai puternice voci literare franceze; un scriitor remarcabil [...]”

Inventarul elementelor evaluate în recenziile de carte nu este limitat la informații despre temă sau despre carte în general. Aceste elemente alcătuiesc o gamă variată și prezintă, totodată, apropierea recenzentului de obiectul evaluat. De asemenea, prezentarea și evaluarea acestora îl familiarizează pe cititor cu obiectul cultural prezentat și îi oferă o cheie de lectură.

5. Valorile promovate

Indiferent de domeniul în care se realizează procesul de evaluare, valorile invocate în cadrul acestuia reflectă credințele sociale și atitudinile membrilor din comunitatea implicată în actul evaluării. Valorile invocate în discursul critic trebuie să fie împărtășite atât de cei care produc discursul – recenzenții –, cât și de publicul acestora. În cazul recenziilor de carte, însă, valorile sau, mai degrabă, sensurile acestora sunt negociate. Nu de puține ori, recenzentul corectează și critică unele judecăți de valoare ale altor recenzenți. În tabelele care urmează am realizat un inventar al valorilor utilizate de recenzent în procesul de evaluare, având în vedere trei criterii: elementul evaluat, importanța acordată valorii și valoarea-tip căreia i se subordonează expresiile evaluative.

Din punctul de vedere al importanței, valorile se clasifică în *valori primare* (valori specifice domeniului criticii literare și general acceptate ca fiind conotate pozitiv) și *valori secundare* (valori conotate pozitiv doar în evaluarea recenzentului, primind statutul de valoare doar în contextul acestei evaluări). Au existat, însă, și valori care nu au putut fi subordonate niciuneia dintre aceste două subcategorii și, mai mult decât atât, nu sunt conotate pozitiv. Prin urmare, a rezultat o a treia categorie: categoria *antivalorilor*.

5.1. Valori atribuite cărții

<i>Valori primare</i>	<i>Valori secundare</i>	<i>Antivalori</i>
Efect stilistic: (carte) extraordinară din toate punctele de vedere (roman) splendid, (subiect) excentric (roman) extrem de incitant Utilitate: (roman) instructiv (carte) necesară Succes: (carte) cult	Actualitate: (carte) târzie	Originalitate: (roman) neobișnuit (formulă) neobișnuită (debut) greu de clasat

5.2. Valorile atribuite scriiturii

<i>Valori primare</i>	<i>Valori secundare</i>	<i>Antivalori</i>
<p>Originalitate: una dintre cele mai originale și întregre opere (univers psihologic) neegalat (creație cu adevărat) unică concluzie și premise clare</p> <p>Utilitate: cea mai importantă recuperare editorială</p> <p>Efect stilistic: (narațiun) foarte agreabilă (observații) concentrate și memorabile splendid (joc scriptural) (proză) foarte alertă extraordinară (tehnică a gradației) texte remarcabile lirism subtil și rafinat excelent îngrijită</p>	<p>Efect stilistic: (basm) noir și excesiv (proză) aparent simplă limbaj frust, plin de regionalisme, colocvial și afectiv</p>	<p>Originalitate: (Sergiu Ruba e) comun cel mai modest volum</p> <p>Efect stilistic: prea discret neverosimil atmosferă sufocantă autobiografie fără autoreferință versuri de o concretețe mai puțin fericită</p>

5.3. Valorile atribuite identității autorului

<i>Valori primare</i>	<i>Valori secundare</i>	<i>Antivalori</i>
<p>Originalitate: (scriitor) remarcabil una dintre cele mai puternice voci literare franceze memorabil în formulări</p> <p>Efect stilistic: (povestitor) fără dramatism (autor) cult, sprintar, cu lexic bogat observator acut al istoriei (om) liber (povestitor cu) talent</p> <p>Intellectual: (autorul) aparține rasei de intelectuali</p> <p>Generozitate: (Mario Livio) e un filantrop</p>	<p>Originalitate: (ficionar) versatil (om) revoltat un dezrădăcinat preocupat mai mult decât oricine de spectacolul grotesc neinteresat de zgomotul și gloria lumii scriitoricești</p> <p>Efect stilistic: mereu incomod de-a dreptul provocator (scriitor) de extremă Acuitate</p>	<p>Efect stilistic: pesimist în evaluări (autorul) nu are suficient spirit critic</p>

Inventarul realizat pune în lumină faptul că elementul central al evaluărilor este scriitura, fiind urmată de autor și de cartea propriu-zisă. Cele mai utilizate valori sunt valorile primare, cunoscute publicului, care pot fi ușor validate și acceptate de acesta și care vizează latura estetică și originalitatea produsului cultural. De asemenea, valorile cel mai des utilizate se regăsesc atât în domeniului literar, cât și în domeniului publicistic. Una dintre

aceste valori este originalitatea care, la fel ca în perioadele antică și medievală [Vasile, 1988: 9], prezintă mai mulți termeni echivalenți. Astfel, în recenziile analizate, ideea originalității este exprimată și prin cuvinte și sintagme de tipul *caracter remarcabil, memorabil, de neegalat, extraordinar*. Originalitatea, însă, nu este specifică doar domeniului literaturii, aceasta constituie o valoare reprezentativă și pentru domeniul publicisticii. În *Evaluation in media discourse* [2006], Monika Bednarek preia clasificarea valorilor promovate în știrile din ziar propusă de Bell [1991]. În această clasificare am regăsit următoarele valori: caracterul neașteptat, unicitatea (pe care o punem în relație cu originalitatea), caracterul recent (o valoare intrinsecă promovată de recenziile de carte) și caracterul elitist (pe care îl subliniază recenzentul de multe ori atunci când face referire la educația unui scriitor). Această listă de valori, reprezentative pentru domeniul publicisticii, dar pe care le regăsim și în texte de critică literară, pun în lumină influența puternică pe care spațiul de difuzare l-a avut (și încă îl are) asupra actului critic, asupra evaluării.

6. Concluzii

În urma analizei structural-funcționale pe care am propus-o, am pus în lumină dominantă evaluativă a discursului critic din recenziile de carte. Având în vedere funcția intrinsecă a disciplinelor critice (evaluarea), în cercetarea noastră am încercat să depășim limitele unei analize bazate pe distincția pozitiv-negativ și pe cercetarea lexicului explicit evaluativ. Astfel, am putut observa faptul că dimensiunea evaluativă a recenziilor este determinată de o serie de factori. Unul dintre aceștia este structura discursului critic, reprezentată de două etape (descriptivă și evaluativă), între care există o graniță laxă. Acest aspect determină trecerea progresivă de la o evaluare explicită la o evaluare implicită, pe care o regăsim în cadrul mișcărilor de tip descriptiv și care reprezintă un al doilea factor.

În ceea ce privește valorile utilizate, acestea au putut fi clasificate în funcție de elementul evaluat, de importanță și de valoarea-tip căreia i se subordonează. Am observat faptul că elementele evaluate în cele mai multe recenzii sunt cartea propriu-zisă, scriitura autorului și identitatea profesională a acestuia; iar valorile pot fi primare (general acceptate ca fiind valori pozitive), secundare (primind statutul de valoare pozitivă doar în contextul evaluării recenzentului) și antivalori (valori conotate negativ). Mai mult decât atât, una dintre valorile-tip dominante este originalitatea, reprezentativă atât pentru domeniul criticii literare, cât și pentru domeniul publicistic (una dintre influențele semnificative ale domeniului critic).

BIBLIOGRAFIE

- Bednarek, 2006: Monika Bednarek, *Evaluation in media discourse*, New York, Continuum.
- Bednarek, 2014: Monika Bednarek, "An astonishing season of destiny! Evaluation in blurbs used for advertising TV Series" în Thompson, Geoff, Alba-Juez, Laura (eds.) *Evaluation in context*, Amsterdam/Philadelphia, John Benjamins Publishing Company, p. 197-220.
- Isaac, Macken-Horarik, 2014: Anne Isaac, Mary Macken-Horarik, "Appraising appraisal", în Geoff Thompson & Laura Alba-Juez, *Evaluation in context*, Amsterdam/Philadelphia, John Benjamins Publishing Company.
- Jackiewicz, 2014: Agata Jackiewicz, «Étude sur l'évaluation axiologique: présentation», în «Langue française», 4, nr. 184, p. 5-16.
- Legallois, Lenepveu, 2014: Dominique Legallois & Véronique Lenepveu, «L'évaluation dans les textes: des relations interpropositionnelles aux séquences discursives», în «Langue française», 4, nr 184, p. 17-33.

- Motta-Roth, 1995: Désirée Motta-Roth, "Same genre, different discipline: a genre-based study of book reviews in academe", vol. 17, nr. 2, São Paulo, Teze de doctorat nepublicate, Florianópolis, Brazilia, Universitatea Federală Santa Catarina, p. 99-131.
- Taboada, 2011: Maite Taboada, "Stages in an online review genre", în "Text and Talk", 31-2, p. 247-269.
- Vasile, 1988: Marian Vasile, *Conceptul de originalitate în critica literară românească*, București, Editura Cartea Românească.
- Vasquez, 2014: Camilla Vasquez, *The discourse of online consumer review*, Bloomsbury Publishing.
- Wellek, 1967: René Wellek, *Teoria literaturii*, trad. Rodica Tiniș, București, Editura pentru literatură.
- Wellek, 1970: René Wellek, *Conceptele criticii*, trad. Rodica Tiniș, București, Editura Univers.
- Wellek, 1974: René Wellek, *Istoria Criticii literare moderne*, vol. I-II, trad. Rodica Tiniș, București, Editura Univers.